

**ПИСЬМЕННИКИ ПРИКАРПАТТЯ В СУЧАСНОМУ
ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Данилюк Тетяна Петрівна

аспірант

кафедра педагогіки імені Богдана Ступарика

педагогічний факультет

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Білавич Галина Василівна

доктор педагогічних наук, професор

кафедра педагогіки початкової освіти

педагогічний факультет

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Danilyuk Tatyana Petrivna

Postgraduate student

Chair of Pedagogy of Elementary Education

Faculty of Pedagogy

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

Bilavych Galyna Vasylivna

Doctor of Pedagogical sciences, professor

Chair of Pedagogy of Elementary Education

Faculty of Pedagogy

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

У статті аналізується актуальність проблеми літературного краєзнавства в теоретичному аспекті. Узагальнено сутність дидактичних

понять «літературне краєзнавство», «література рідного краю», обґрунтовано структурно-компонентний склад досліджуваної проблеми.

Ключові слова: краєзнавство, літературне краєзнавство, структура, методологія, принципи.

The relevance of the problem of literary regional studies in schools is revealed. Its relevance in the theoretical aspect is analyzed. The issue of history of the theory of literary study of local lore is opened and stages of its development are certain. The essence of didactic concepts of a particular region, «literary study» of a particular region and «literature of native land» has been analyzed on the basis of analysis of scientific literature.

Key words: study of a particular region, literary study of a particular region, methodology, structure, principles.

Сьогодні актуалізується проблема використання літературного краєзнавства в освітній системі, адже література рідного краю – це той складник науки про літературу, предметом якої є вивчення літературних творів, фольклорної скарбниці, художніх образів, нав'язаних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми певного регіону. З огляду на глобалізаційні процеси перед Україною стоїть завдання презентації власного історико-культурного надбання перед європейською та світовою спільнотою. Важливою умовою його успішного розв'язання є використання літературного краєзнавства як чинника розвитку особистості дитини. А це можливо, окрім іншого, за умов глибокого, системного вивчення літератури кожного окремого регіону нашої держави. Роль таких досліджень полягає насамперед у накопиченні фактографічного матеріалу, якого наразі ще недостатньо. Наше дослідження (з-поміж іншого) і покликане систематизувати, узагальнити творчі здобутки письменників і краєзнавців Прикарпаття. Літературне Прикарпаття репрезентоване десятками відомих та маловідомих імен, з-поміж яких – Андрусак Михайло, Андрухович Юрій, Андрушко Василь, Аронець Мирослав, Арсенич Дмитро, Бабій Василь, Бабій Марія, Бабкіна Катерина, Багірова Віра, Бандурак

Володимир, Батіг Михайло, Боднарчук Іван, Боєчкно Марія, Бойкр Богдан, Бора Богдан, Борис Михайло, Бритвак Галина, Вагилевич Михайло, Василик Любов, Вежбовська Лілія, Винничук Юрій, Вівчарук Іван, Влад Марія, Войцехівська – Павлишин Марта, Гаврилович Іван, Ганущак Василь, Гелей Степан, Гіршгорн Давид, Гоголь Марія, Голояд Галина (Марта Гай), Горинь Василь, Григорів Михайло, Гриньків Микола, Гриньовський Богдан, Гринюк Юрій, Гросевич Володимир, Гуленчин Олена, Гуленчин Петро, Гуменицький Михайло, Гураль Андрій, Дичка Надія, Дичук Богдан, Дорошенко Ганна, Ільєва Галина, Кавацюк Микола, Камінецький Василь, Карп'юк Василь, Кархут Василь, Кейван Марія, Кіпріч Євдокія, Князький Орест, Кобецький Зеновій, Коломиєць Михайло, Колцуняк Гнат, Копач Олександра, Корвач Богдан, Крижанівський Василь, Куйбіда Василь, Купчинський Богдан, Костащук Василь, Курищук Василь, Кучірка Михайло, Лазарук Мирослав, Левкун Ярослав, Лембрик Ірина, Лутчин Михайло, Людкевич Михайло, Максимів Галина, Малкович Людмила, Мандрик – Куйбіда Катерина, Марусик Петро, Марусик Тарас, Марчук Василь, Медвідський Богдан, Мельничук Богдан, Михайловський Ростислав, Мушак Юрій, Нагірняк Зоряна, Негрич Микола, Олійник Василь, Осадчук Петро, Островський Олексій, Паньків Роман, Полатайчук Ярослав, Попович Надія, Портяк Василь, Процюк Степан, Любомирський (Рихтицький) Степан, Рихтицька Дарія-Віра, Руданець Ольга, Рябий Василь, Савчук Микола, Савчин Ярослав, Серемчук Володимир, Симчич Микола, Смоляк Олександр, Сподар Оксана, Стефурак Неоніла, Стринаглюк Любомир, Тимінський Богдан, Ткачівська Марія, Ткачівський Ярослав, Томенко Ярослав, Томенчук Богдан, Турелик Галина, Туць Андрій, Угорчак Андріян – Юрій, Франків Василь, Хамець Микола, Христан Галина, Хромей Михайло, Ципердюк Іван, Юзва Роман, Юсип Дмитро, Ярош Ярослав та ін.

З-поміж цієї когорти – 12 письменників-лауреатів Шевченківської премії (Ірина Вільде, Роман Іваничук, Іван Малкович, Василь Герасим'юк, Тарас Мельничук, Дмитро Павличко, Степан Пушик, Федір Погребенник, Ярема

Гоян, Роман Федорів, Віра Вовк, Микола Андрусак). Відзначаємо жанрове розмаїття літературного процесу краю. Сьогодні його поетичну скарбницю репрезентують твори Богдана Бойка, Дмитра Гриньківа, Павла Добрянського, Ярослава Дорошенка, Тараса Мельничука, Антона Морговського, Ольги Стрілець, Миколи Яновського, а також Дмитра Арсенича, Марії Бабій (Бренецька), Віри Багірової, Михайла Батога, Івана Бойчука, Миколи Васильчука, Івана Гавриловича, Ігоря Гаврилюка, Василя Ганущака, Володимира Гросевича, Надії Дички, Богдана Дичука, Ганни Дорошенко, Оксани Зеленчук-Рибарук, Василя Карп'юка, Орест Князького, ВасиляЛесіва, Любомира Михайліва, Василя Олійника, Надії Павлик, Іван Павліхи, Степана Пушика, Богдана Радиша-Маринюка, Василя Рябого, Ольги Слоньовської, Івана Стефурака, Неоніли Стефурак, Любомира Стринаглюка, Оксани Тебешевської, Наталії Ткачик, Ярослава Ткачівського, Галини Турелик, Нестора Чира, Ярослава Ясінського, Орисі Яхневич.

Проза представлена такими іменами, як Михайло Андрусак, Мирослав Аронець, Василь Бабій, Ольга Бабій, Віра Багірова, Марія Вайно, Ольга Деркачова, Марія Дзюба, Володимир Качкан, Володимир Морозюк, Леся Пилип'юк, Степан Процюк, Микола Симчич, Олександр Смоляк, Марія Ткачівська, Богдан Томенчук, Василь Тулай, Галина Христан та ін.

Як есеїст відбувся Василь Бабій, Євген Баран, Володимир Качкан, Іван Цепердюк, як літературний критик – Євген Баран, Степан Хороб, Дмитро Юсип.

Окреме місце в літературному краєзнавстві Прикарпаття посідають творчі надбання літературних краєзнавців, з-поміж яких пальму першості має здобуток Володимира Полека (1924-1999) – українськоговченого, бібліографа, педагога, літературознавця, краєзнавця, лауреата івано-Франківських обласних премій імені Івана Вагилевича, Марійки Підгірянки та Василя Стефаника, автора низки ґрунтовних праць. Літературне Прикарпаття (1963), Іван Франко на Прикарпатті (1966), Літературно-мистецькі місця Івано-Франківська, Покуття і Гуцульщини

(1989), Літературно-мистецькі місця Галичини, Опілля і Бойківщини (1989), Тарас Шевченко і Прикарпаття (1990), Біографічний словник Прикарпаття (24 зошити; 1993–1999), Майданами та вулицями Івано-Франківська (1994), Відомі педагоги Прикарпаття (два томи; 1997–2000), Корона Данила Галицького (1999), Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин (1999). Володимир Полєк видав кілька фундаментальних бібліографічних покажчиків: Марко Черемшина (1964), Михайло Бринський (1968), Етель-Ліліан Войнич і Україна (1970), Композитор А. Кос-Анатольський (1985), Михайло Павлик (1986), Качкан В. А. (1990), Українська література у Польщі (1994), покажчик «Ф. П. Погребенник», Літературно-меморіальні місця Івано-Франківщини (1971), Літературно-мистецькі місця Івано-Франківська, Покуття і Гуцульщини (1989) й ін. Опублікував низку статей про життя і творчість Івана Вагилевича. Володимирові Полєку також належить близько 1600 статей, опублікованих у збірниках, журналах і газетах в Україні та за кордоном (Болгарія, Канада, Польща, Росія), які описані в покажчику «Володимир Теодорович Полєк» (1966; перевидано 1999 року – до 75-річчя з дня народження Володимира Теодоровича).

Помітне місце в когорті літературних краєзнавців Прикарпаття посідають Іван Білінкевич, Микола Васильчук, Микола Дзюрак, Володимир Качкан, Василь Нагірний, Ігор Пелипейко, Федір Погребенник, Уляна Скальська та ін. Отже, літературне Прикарпаття – це стійке динамічне масштабне явище духовного життя України, що потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Вивчення літературного краєзнавства сприяє осмисленню історії рідного краю, його духовного життя, національних традицій, формуванню національної свідомості, патріотизму і є могутнім виховним засобом, що стимулює самовдосконалення і саморозвиток особистості школяра, для якого приклад вихідця з рідного краю слугує дієвою моральною школою.

Отже, шкільне літературне краєзнавство в системі сучасної освітньої

парадигми покликане сприяти осмисленню історико-культурних традицій рідного краю, його духовного багатства, розглядається як потужний виховний засіб, що стимулює розвиток духовності в учнів. Великий потенціал у цьому процесі має літературне краєзнавство Прикарпаття як чинник збереження духовної спадщини українського народу, зокрема письменників-земляків та їх творчого доробку, що допомагає наблизити митців до учнів-читачів, збагачує їхній духовний світ, життєвий досвід.

За умов глобалізаційних процесів перед Україною стоїть завдання презентації власного історико-культурного надбання перед європейською та світовою спільнотою. А це можливо не лише за умови проведення узагальнювальних інтегративних досліджень літературного процесу України загалом, але й за умов глибокого, системного вивчення літератури кожного окремого регіону нашої держави. Роль таких досліджень полягає насамперед у накопиченні фактографічного матеріалу, якого наразі ще недостатньо. Наше дослідження (з-поміж іншого) і покликане систематизувати, узагальнити творчі здобутки письменників і краєзнавців Прикарпаття (додаток А). Літературне Прикарпаття репрезентоване десятками відомих та маловідомих імен¹, з-поміж яких 12 письменників – лауреати Шевченківської

¹ Андрусак Михайло, Андрухович Юрій, Андрушко Василь, Аронець Мирослав, Арсенич Дмитро, Бабій Василь, Бабій Марія, Бабкіна Катерина, Багірова Віра, Бандурак Володимир, Батіг Михайло, Боднарчук Іван, Боєчко Марія, Бойко Богдан, Бора Богдан, Борис Михайло, Бритвак Галина, Вагилевич Михайло, Василик Любов, Вежбовська Лілія, Винничук Юрій, Вівчарук Іван, Влад Марія, Войцехівська – Павлишин Марта, Гаврилович Іван, Ганущак Василь, Гелей Степан, Гіршгорн Давид, Гоголь Марія, Голояд Галина (Марта Гай), Горинь Василь, Григорів Михайло, Гриньків Микола, Гриньовський Богдан, Гринюк Юрій, Гросевич Володимир, Гуленчин Олена, Гуленчин Петро, Гуменицький Михайло, Гураль Андрій, Дичка Надія, Дичук Богдан, Дорошенко Ганна, Ільєва Галина, Кавацук Микола, Камінецький Василь, Карп'юк Василь, Кархут Василь, Кейван Марія, Кіприч Євдокія, Князький Орест, Кобецький Зеновій, Коломиєць Михайло, Колцуняк Гнат, Копач Олександра, Корвач Богдан, Крижанівський Василь, Куйбіда Василь, Купчинський Богдан, Костащук Василь, Курищук Василь, Кучірка Михайло, Лазарук Мирослав, Левкун Ярослав, Лембрик Ірина, Лутчин Михайло, Людкевич Михайло, Максимів Галина, Малкович Людмила, Мандрик – Куйбіда Катерина, Марусик Петро, Марусик Тарас, Марчук Василь, Медвідський Богдан, Мельничук Богдан, Михайловський Ростислав, Мушак Юрій, Нагірняк Зоряна, Негрич Микола, Олійник Василь, Осадчук Петро, Островський Олексій, Паньків Роман, Полатайчук Ярослав, Попович Надія, Портяк Василь, Процюк Степан, Любомирський (Рихтицький) Степан, Рихтицька Дарія-Віра, Руданець Ольга, Рябий Василь, Савчук Микола, Савчин Ярослав, Серемчук Володимир, Симчич Микола, Смоляк Олександр, Сподар Оксана, Стефурак Неоніла, Стринаглюк Любомир, Тимінський Богдан, Ткачівська Марія, Ткачівський Ярослав, Томенко Ярослав, Томенчук Богдан, Турелик Галина, Туць Андрій, Угорчак Андріян – Юрій, Франків Василь, Хамець Микола, Христан Галина, Хромей Михайло, Ципердюк Іван, Юзва Роман, Юсип Дмитро, Ярош Ярослав та ін.

премії (Ірина Вільде, Роман Іваничук, Іван Малкович, Василь Герасим'юк, Тарас Мельничук, Дмитро Павличко, Степан Пушик, Федір Погребенник, Ярема Гоян, Роман Федорів, Віра Вовк, Микола Андрусяк). Станом на 2017 рік членами Національної спілки письменників Івано-Франківської області є 57 письменників (додаток Б). Відзначаємо жанрове розмаїття літературного процесу краю. Сьогодні його поетичну скарбницю репрезентують твори Богдана Бойка, Дмитра Гриньківа, Павла Добрянського, Ярослава Дорошенка, Тараса Мельничука, Антона Морговського, Ольги Стрілець, Миколи Яновського, а також Дмитра Арсенича, Марії Бабій (Бренецька), Віри Багірової, Михайла Батога, Івана Бойчука, Миколи Васильчука, Івана Гавриловича, Ігоря Гаврилюка, Василя Ганущака, Володимира Гросевича, Надії Дички, Богдана Дичука, Ганни Дорошенко, Оксани Зеленчук-Рибарук, Василя Карп'юка, Орест Князького, Василя Лесіва, Любомира Михайліва, Василя Олійника, Надіа Павлик, Іван Павліхи, Степана Пушика, Богдана Радиша-Маринюка, Василя Рябого, Ольги Слоньовської, Івана Стефурака, Неоніли Стефурак, Любомира Стринаглюка, Оксани Тебешевської, Наталії Ткачик, Ярослава Ткачівського, Галини Турелик, Нестора Чира, Ярослава Ясінського, Орисі Яхневич. Проза представлена такими іменами, як Михайло Андрусяк, Мирослав Аронець, Василь Бабій, Ольга Бабій, Віра Багірова, Марія Вайно, Ольга Деркачова, Маря Дзюба, Володимир Качкан, Володимир Морозюк, Леся Пилип'юк, Степан Процюк, Микола Симчич, Олександр Смоляк, Марія Ткачівська, Богдан Томенчук, Василь Тулай, Галина Христан та ін. Як есеїст відбувся Василь Бабій, Євген Баран, Володимир Качкан, Іван Цепердюк, як літературний критик – Євген Баран, Степан Хороб, Дмитро Юсип.

Окреме місце в літературному краєзнавстві Прикарпаття посідають творчі надбання літературних краєзнавців, з-поміж яких пальму першості має здобуток Володимира Полека (1924-1999) – українськоговченого, бібліографа, педагога, літературознавця, краєзнавця, лауреата івано-

Франківських обласних премій імені Івана Вагилевича, Марійки Підгірянки та Василя Стефаника, автора низки ґрунтовних праць².

Помітне місце в когорті літературних краєзнавців Прикарпаття посідають Іван Білінкевич, Микола Васильчук, Микола Дзюрак, Володимир Качкан, Василь Нагірний, Ігор Пелипейко, Федір Погребенник, Уляна Скальська та ін. Отже, літературне Прикарпаття – це стійке динамічне масштабне явище духовного життя України, що потребує окремого ґрунтового дослідження.

Вивчення літературного краєзнавства сприяє осмисленню історії рідного краю, його духовного життя, національних традицій, формуванню національної свідомості, патріотизму і є могутнім виховним засобом, що стимулює самовдосконалення і саморозвиток особистості школяра, для якого приклад вихідця з рідного краю слугує дієвою моральною школою.

Тому шкільне літературне краєзнавство в системі сучасної освітньої парадигми покликане сприяти осмисленню історико-культурних традицій рідного краю, його духовного багатства, розглядається як потужний виховний засіб, що стимулює розвиток духовності в учнів.

² Літературне Прикарпаття (1963), Іван Франко на Прикарпатті (1966), Літературно-мистецькі місця Івано-Франківська, Покуття і Гуцульщини (1989), Літературно-мистецькі місця Галичини, Опілля і Бойківщини (1989), Тарас Шевченко і Прикарпаття (1990), Біографічний словник Прикарпаття (24 зошити; 1993–1999), Майданами та вулицями Івано-Франківська (1994), Відомі педагоги Прикарпаття (два томи; 1997–2000), Корона Данила Галицького (1999), Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин (1999). Володимир Полек видав кілька фундаментальних бібліографічних покажчиків: Марко Черемшина (1964), Михайло Бринський (1968), Етель-Ліліан Войнич і Україна (1970), Композитор А. Кос-Анатольський (1985), Михайло Павлик (1986), Качкан В. А. (1990), Українська література у Польщі (1994), покажчик «Ф. П. Погребенник», Літературно-меморіальні місця Івано-Франківщини (1971), Літературно-мистецькі місця Івано-Франківська, Покуття і Гуцульщини (1989) й ін. Опублікував низку статей про життя і творчість Івана Вагилевича. Володимирові Полеку також належить близько 1600 статей, опублікованих у збірниках, журналах і газетах в Україні та за кордоном (Болгарія, Канада, Польща, Росія), які описані у покажчику «Володимир Теодорович Полек» (1966; перевидано 1999 року — до 75-річчя з дня народження Володимира Теодоровича).

Результати аналізу історико-педагогічних, енциклопедичних, літературознавчих джерел засвідчують, що літературне краєзнавство є педагогічною категорією. Це стійке педагогічне явище. Однак у науковій літературі поряд із поняттям «літературне краєзнавство» автори послуговуються й іншими термінами: «літературознавче краєзнавство», «літературна географія краю», «краєзнавство літературне», «література рідного краю», з-поміж яких найбільш уживаний термін «літературне краєзнавство». Однак у шкільній практиці (навчальні програми, плани, підручники, посібники тощо) побутує термін «література рідного краю». З огляду на вищесказане ми послуговуватимемося термінами «літературне краєзнавство» «література рідного краю» як синонімічними, символізуючи таким чином єдність освітньої теорії і практики. Відтак узагальнення різних підходів до тлумачення цих понять уможливило визначення літературного краєзнавства як системного структурного компонента сучасної літературної освіти учнів, спрямованого на комплексне ознайомлення із творчістю та культурно-літературним життям рідного краю, духовне збагачення учнів, національно-патріотичне виховання, розвиток естетичних смаків тощо.

У теоретичному вимірі оптимізація літературно-краєзнавчої роботи на сучасному етапі актуалізує потребу ґрунтовного дослідження та об'єктивного аналізу історико-педагогічного явища у шкільництві Прикарпаття задля використання позитивного досвіду минулого в навчально-виховному процесі сучасної школи. Цікавим і актуальним з цього приводу постає наукове дослідження використання літературного краєзнавства Прикарпаття як засобу розвитку духовності школярів у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Методологічною основою реалізації означених завдань є головні державні документи про освіту, зокрема, Закон України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти, Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, Концепція літературної освіти та інші, у яких актуалізується проблема літературної освіти та ролі в ній

літератури рідного краю. Підтвердження значущості вищезазначеного знаходимо і в енциклопедичних виданнях. Зокрема, в Українській літературній енциклопедії та в Енциклопедії сучасної України дається поняття літературного краєзнавства, яке трактується як «один із видів краєзнавства й особлива галузь літературознавства, що займається вивченням літературного процесу в певному регіоні, місцевості (краї, області, райони, місті, селі). Предметом дослідження є діяльність місцевих письменників, літературних об'єднань, гуртків, а також: перебування в регіоні вітчизняних і зарубіжних письменників, відображення краю в художній літературі. При цьому зв'язки письменників з місцевістю досліджуються комплексно: за біографічними даними, тематикою творчості, прототипами образів-персонажів, описом подій, що там відбувалися, картинами побуту й природи, передачею місцевого колориту тощо»³.

Отже, упровадження до навчально-виховного процесу школи літературного краєзнавства - це голос на захист духовної спадщини українського народу, зокрема письменників-земляків та їх творчого доробку, що допомагає наблизити митців до учнів-читачів, збагачує їхній духовний світ, життєвий досвід.

Водночас вивчення шкільної практики засвідчує про те, що великі потенційні можливості літературного краєзнавства як чинника формування духовності не достатньо використані початковою школою. Так, у початковій школі програмою не регламентовано вивчення літературного краєзнавства, а в середній школі на уроки літератури рідного краю програма виділяє 2 години в семестр, що абсолютно не відповідає викликам часу. За таких умов учителям початкових класів варто частіше вводити елементи краєзнавства на уроки літературного читання, застосовувати різні форми, методи і прийоми краєзнавчої роботи в позакласних заходах, велику роль тут може відіграти

³ Українська Літературна Енциклопедія : в 5 т. / редкол.: І. О. Дзверін (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1995. – Т. 3: К – Н. – 1995. – С. 44-45.

Лесин В.М. Літературне краєзнавство / В. М. Лесин, В. П. Мацько, П. П. Ротач, Г. Д. Зленко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2009. — Т. 5. — С. 279.

позашкільна освіта. Завдання педагогів – засобами літератури рідного краю виявляти духовні потреби учнів, розвивати їхні духовні цінності, художні смаки, національно-патріотичні почуття тощо. Позаяк учителі звертаються до літературно-краєзнавчих матеріалів епізодично, на нашу думку, ефективною повинна стати методична система використання літературного краєзнавства в початковій школі, яка охоплює батьків, учнів, учителів, бібліотекарів, методистів, педагогів позашкільних закладів літературно-мистецького спрямування. Спостереження, відвідування уроків, позакласних заходів, бесіди з учителями, анкетування уможливили з'ясувати, як учителі усвідомлюють виховний, пізнавальний, творчий потенціал літературного краєзнавства, його можливості як джерела формування духовних цінностей молодших школярів. Як показали результати нашого дослідження, у педагогів домінує погляд на літературне краєзнавство як на другорядний матеріал. Зазвичай учителі усвідомлюють його виховні можливості, ставляться як до джерела знань про минуле; погоджуються, що використання літературно-краєзнавчих матеріалів зміцнює патріотичні почуття, національну самосвідомість. І лише деякі аспекти літературної, культурної історії краю усвідомлюються респондентами як чинник духовного розвитку молодшого школяра. Отже, є підстави констатувати, що використання літературного краєзнавства як чинника виховання не зовсім відповідає потребам часу, що робить нагальними та істотними пошуки шляхів практичної реалізації виховних можливостей літератури рідного краю у площині розвитку духовного світу дитини під час вивчення навчальних предметів, у позаурочній та позашкільній роботі.

З іншого боку, попри те, що на вивчення літератури рідного краю у шкільній програмі середньої школи виділені спеціальні години, проте питання теорії і практики шкільного літературного краєзнавства потребує ще докладного всебічного вивчення, створення нового науково-методичного супроводу цього процесу. Таким чином із цього погляду нагальною постає потреба в науковому обґрунтуванні доцільності вивчення літератури рідного

краю саме як чинника розвитку духовності молодших школярів, узагальненні та систематизації літературного краєзнавства Прикарпаття за понад півсторіччя, укладанні для вчителів та студентів методичних рекомендацій щодо оптимізації процесу вивчення літературного краєзнавства в початковій школі, пошуку ефективних методів, форм, шляхів, які зроблять літературне краєзнавство Прикарпаття цікавим для дітей.

Дослідники слушно зауважують: «Якими б досконалими не були шкільні програми, вони не можуть охопити всю літературну творчість кожного куточка України. Тому, на нашу думку, необхідно сьогодні проводити літературно-краєзнавчу роботу в школі у трьох напрямках: а) на окремих уроках літератури рідного краю, які потребують спеціальної підготовки, пов'язаної з пошуком краєзнавчих матеріалів і на які програма виділяє окремі години; б) на уроках літератури, де учні отримують елементи літературно-краєзнавчих знань у зв'язку з програмовим матеріалом (головне завдання на такому уроці – повідомити дані про письменника, пов'язаного з рідним краєм, чи події з його творів, які відбувалися у рідному краї); в) в позакласній роботі, застосовуючи різні форми, методи і прийоми проведення позакласних заходів: вивчення літературної географії краю; виготовлення альбомів; зустрічі з людьми, які знали письменників, запис їхніх спогадів; зустрічі з самими письменниками; екскурсії в музеї; походи пам'ятними літературними місцями рідного краю; літературні вечори; записи фольклору тощо. Саме поєднання цих трьох напрямків, у яких має вестися літературно-краєзнавча робота, є однією з важливих особливостей розвитку шкільного літературного краєзнавства сьогодні і забезпечує створення цілісної системи у заняттях»⁴. Додамо: у зв'язку із цим вивчення літератури рідного краю має відбуватися в єдності загальнолюдських, національних і місцевих виявів, що уможливить розглядати літературне краєзнавство як чинник виховання

⁴ Башманівська Л. А. Література рідного краю в контексті сучасних освітніх завдань [Електронний ресурс]. – Режим доступу // studentam.net.ua

духовних цінностей молодшого школяра, національного самоусвідомлення, виразником історичного буття народу, носія національної ідентичності.

Відтак у науковому вимірі назріла потреба в трансформації наявних наукових досліджень у галузі літературного краєзнавства для широкого загалу. І цю функцію якнайкраще можуть виконати саме педагоги-практики, які можуть стати реальними співучасниками дослідження літератури рідного краю.

Отже, актуальність порушеної проблеми зумовлена наявністю низки суперечностей між: назрілою у суспільстві потребою в переоцінці ролі і значення регіонального складника в усіх сферах життя та відсутністю сучасних, адекватних до запитів часу, засобів використання регіональної словесності для розбудови національної освіти; потребою у вихованні людини з докорінно новим типом світогляду на засадах, обґрунтованих у філософії сучасної освіти (зокрема, синергетичних, згідно з якими загальнонаціональне розуміється як єдність різноманітностей, відображених у регіональній ментальності, традиціях, звичаях) та недостатньою розробленістю механізмів залучення регіонального компонента, представленого в літературному краєзнавстві, до виховання в дітей загальнолюдських та національних цінностей; постійним пошуком шляхів оптимізації навчально-виховного процесу та відсутністю системного підходу у використанні потужного педагогічного потенціалу краєзнавчого матеріалу для активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку духовного світу; увагою сучасних учених (зазвичай літературознавців) до проблем літературного краєзнавства і відсутністю цілісного дослідження проблеми літературного краєзнавства Прикарпаття в історико-педагогічному вимірі.

Зазначимо, що в останнє десятиріччя посилюється інтерес до вивчення шкільного краєзнавства та літературного краєзнавства зокрема. Так, деякі аспекти цієї проблеми висвітлено в педагогічних дослідженнях Т. Бондаренко, В. Бугрія, В. Войтової, В. Обозного, В. Романька, Н. Рудницької, М. Солов'я та в працях науковців-методистів Л. Башманівської, І. Волинець,

М. Гордої, А. Лисенко та ін. Теоретико-методичні засади літературного краєзнавства у своїх працях розробляли П. Іванов, М. Мілонов, Є. Пасічник, Г. Самойленко, М. Янко та ін.

Різним аспектам шкільного літературного краєзнавства присвячені дисертації Ю. Верольського, І. Волинець, А. Лисенко, В. Лящук, Т. Посадковської, Л. Прокоф'євої, Л. Скепнера, О. Фесенко та ін. Так, А. Лисенко у дисертації, присвяченій методиці використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників (2002), теоретично обґрунтувала й експериментально перевірила методичне забезпечення використання літературного краєзнавства в системі післядипломної освіти вчителів-словесників, визначила концептуальні основи та критерії формування змісту літературного краєзнавства, запропонувала систему методів та прийомів викладання літературного краєзнавства на основі інноваційних педагогічних технологій.

Дослідниця І. Волинець роботу («Методика вивчення літературного краєзнавства в курсі зарубіжної літератури у старших класах загальноосвітньої школи») (2008) присвятила теоретико-експериментальному дослідженню процесу вивчення літературного краєзнавства в курсі критерії і рівні сформованості літературно-краєзнавчих знань учнів, їхніх умінь і навичок розкривати зв'язки зарубіжного письменника з Україною під час вивчення життєпису письменника, його епістолярної спадщини, аналізу художнього твору та інших літературно-краєзнавчих джерел; виявлено психолого-педагогічні засади зазначеної діяльності; запропоновано теоретично обґрунтовану та експериментально перевірену методичну систему вивчення літературного краєзнавства старшокласниками у шкільному курсі зарубіжної літератури. Учена Н. Марфинець у роботі, присвяченій розвитку змісту літературного краєзнавства у школах Закарпаття(кінець ХІХ – початок ХХІ століття) (2014), на основі історико-педагогічних джерел виокремила й схарактеризувала п'ять періодів розвитку; визначила основні напрями літературного краєзнавства у шкільництві краю:

громадянсько-патріотичний, історико-культурний, фольклорно-народознавчий, морально-ціннісний, проаналізовано їхній зміст; висвітлила специфіку реалізації змісту через навчальні програми, підручники, посібники, педагогічну періодику; проаналізувала методи, засоби, прийоми літературно-краєзнавчої діяльності, а також означила шляхи реалізації змісту регіонального компонента з літературного краєзнавства у сучасній школі.

Аналіз стану дослідження проблеми показав, що інтерес до літературного краєзнавства та до його викладання в навчальних закладах є стійким, бере свої традиції з кінця XIX ст., започатковані М. Грушевським, Б. Грінченком, М. Драгомановим, М. Костомаровим, М. Максимовичем, І. Франком та ін. За 20-х рр. XX ст. воно переживає становлення та активний розвиток, за наступного десятиріччя зазнає репресій, що негативно вплинуло на його розвиток і впровадження в заклади освіти. Ставлення до літературного краєзнавства як дисципліни допоміжної і факультативної, відірваної від єдиного і цілісного навчально-виховного процесу, яке простежується в дидактиці, починаючи із 40-50-х рр. XX ст., теж не сприяло науковому осмисленню проблеми. Із прийняттям Декларації про суверенітет літературна освіта України набула нового значення.

Серед наявних бібліографічних, довідникових і фактографічних матеріалів з літературного краєзнавства Рівненщини, Тернопільщини, Одещини, Львівщини, Дрогобиччини, Волині, Луганщини, Буковини, Харківщини, Запоріжжя, Прикарпаття, Кіровоградщини, Житомирщини, Чернігівщини та ін. недостатня увага приділялась науковому обґрунтуванню літературного краєзнавства в навчальних закладах. Це стосується і літературного процесу на Прикарпатті, який був досить інтенсивним і розмаїтим. Однак, як показали результати аналізу навчально-методичного забезпечення використання літературного краєзнавства в початковій школі є недостатнім, а наявні методичні розробки, що здебільшого ґрунтуються на практичному досвіді вчителів чи методистів, не ефективно використовуються

у школі. На часі – серйозні наукові дослідження явища літературного краєзнавства та його використання в навчальних закладах різного рівня.

Відтак і стан проблеми в галузі вивчення літератури рідного краю не можна вважати достатнім, незважаючи на кілька дисертаційних досліджень, що розглядають певні аспекти літературного краєзнавства різних етнічних регіонів. Основною проблематикою цих досліджень є загальні питання використання краєзнавства на уроках літератури (А.Абдуллаєва, І. Волинець, А. Лисенко, Є.Пасічник, О.Фесенко та ін.), морального виховання дітей на основі літературного краєзнавства (Г.Веденеєва, М.Горда та ін.), формування пізнавальних інтересів (В.Липник, Ю.Широковський та ін.), формування духовних потреб школярів (В.Шульженко), естетичного виховання учнів (Ю.Верольський), а також окремі статті, монографії, методичні посібники, з-поміж яких вокремлюємо праці Л.Куценка, Г.Нагорної, Г.Немченка та І.Немченка, С.Пультера, В.Струманського, В.Оліфіренка, Н.Ткачової та С.Ткачова.

З'являлися спроби розв'язання найрізноманітніших наукових проблем у галузі літературного краєзнавства: упровадженням літературного краєзнавства в навчально-виховний процес (Е.Беккер, І.Беляєва, Ю.Верольський, А.Дорошенко, В.Дорошенко, Є.Пасічник, В.Смирнов, В.Струманський), формування пізнавальних інтересів школярів (Л.Никанорова), зв'язку літератури з життям на основі краєзнавства, реалізації краєзнавчих засад у навчанні та вихованні (Г.Нагорна, Л.Куценка), національного виховання (Н.Кравченко).

Більш широко представлений інший аспект дослідження порушеної проблеми, зокрема позакласна робота з літературного краєзнавства; важливими для нашої роботи є творчі напрацювання низки учених, з-поміж яких І. Волинець, П. Іванова, Л.Мірошніченко, Є.Пасічник, Г. Самойленко, О. Ставровський, О. Фесенко, М.Янко та ін. Отже, попри посилену увагу до проблем літературного краєзнавства в сучасний період та низку праць згаданих вище учених, а також надбання учених-методистів Н. Волошиної,

В. Неділька, Є.Пасічника, Б. Степанишина та ін. про пріоритетність власного, близького, регіонального у літературі, дослідження впровадження в навчально-виховний процес початкової школи літературного краєзнавства залишається проблемою досить актуальною.

Окремі аспекти розвитку освітніх процесів на Прикарпатті кінця ХІХ – ХХ ст. висвітлено у працях відомих краєзнавців, істориків, літературознавців краю (П. Арсенич, Б. Гаврилів, М Головатий, В. Полєк, Ю. Угорчак та ін.). Утім, як показали результати аналізу джерельної бази, в українській науці досі відсутні монографічні, дисертаційні дослідження історії розвитку шкільництва на Прикарпатті у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.⁵ Виняток становить докторська дисертаційна робота С. Сворака «Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону у контексті суспільно-політичного життя України 1944-1964 рр.» (1999), яка частково охоплює досліджуваний нами період. Таким чином є нагальна потреба в реконструкції освітніх процесів на Прикарпатті крізь призму висвітлення літературного життя в краї, регіонального письменства.

Під таким кутом важливим є здобуток Є. Барана – ученого, українського літературного критика, літературознавця, есеїста, очільника Івано-Франківської обласної організації Національної спілки письменників України, перові якого належить понад десяток книг про письменників краю, він автор чи співупорядник низки видань⁶:

⁵ Певні аспекти літературного краєзнавства на прикладі шкільництва Прикарпаття за різних періодів розглядалися в дослідженнях істориків педагогіки (Г. Білавич, Д. Герцюк, Т. Завгородня, Н. Кирста, О. Ковальчук, З. Нагачевська, Б. Савчук, І. Стражнікова, Н. Чаграк та ін.), однак наразі відсутнє цілісне системне дослідження використання літературного краєзнавства в шкільництві Прикарпаття (другої половини ХХ – початку ХХІ століття).

⁶ Тарас Мельничук. Твори в 3-х томах. — Коломия, 2006; Микола Яновський. Гірське серце. Вибране. — Івано-Франківськ, 2008; Слово о полку Ігоревім у віршованих і прозових перекладах українською та польською мовами. — Івано-Франківськ, 2011; Антін Могильницький. Твори. — Івано-Франківськ, 2011; Вічний Павло: [Спогади про Павла Добрянського]. — Івано-Франківськ, 2012; Михайло Козоріс. Вибрані твори. — Івано-Франківськ, 2013; Літературне Прикарпаття. Антологія. — Коломия, 2013; Ольга Дучимінська. Вибрані твори. — Івано-Франківськ, 2014; Тарас Франко. Вибране: У 2-х

Проведений аналіз наукових праць свідчить, що порушена проблема не була предметом цілісного історико-педагогічного дослідження. Поза увагою науковців залишилися численні постаті письменників та краєзнавців Прикарпаття, архівні матеріали, які відтворюють важливі аспекти проблеми, недостатньо проаналізована навчальна література (підручники, програми), звітна шкільна документація, хроніки навчальних закладів, урешті, творчі надбання письменників краю, не систематизований каталог їхніх творів, здобутки краєзнавців краю, використання їхнього доробку у шкільній практиці тощо.

Актуальність порушеної проблеми, відсутність цілісного та об'єктивного історико-педагогічного аналізу її зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Літературне краєзнавство Прикарпаття як чинник виховання духовності молодших школярів (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)».